

МАТЫЎ ПАМЯЦІ І ТЭМА БЕЛАРУСІ Ў МІЖВАЕННАЙ ПАЭЗІІ
ЛЕАНАРДА ПАДГОРСКАГА-АКОЛАВА

У артыкуле выяўляюцца роля і спецыфіка функцыянавання матыву памяці ў міжваеннай творчасці польскага паэта беларускага паходжання Леанарда Падгорскага-Аколава (1891–1957). На матэрыяле яго зборніка «Беларусь» (1924) разглядаюцца формы і ўзроўні мастацкага ўвасаблення тэмы малой радзімы: успаміны пра сям’ю, міфалагізацыя і ідэалізацыя бацькоўскага дома, лірычныя перажыванні, споведнасць інтанацый, багацце пейзажных замалёвак, патрыятычны пафас, рамантычная традыцыя, топас мяжы, дыхатаміі Тады – Зараз, Там – Тут. Матыў памяці і тэма Радзімы ў паэзіі Л. Падгорскага-Аколава раскрываюцца на аснове шырокага дыяпазону псіхалагічных перажыванняў лірычнага героя праз актуалізацыю матываў і вобразаў польскай паэзіі XIX стагоддзя.

Першая трэць XX ст. пасля вядомых гістарычных і геапалітычных падзей засведчыла месца Беларусі на карце свету як асобнай дзяржавы, дзякуючы чаму ў славянскіх літаратурах з’явіліся творы, у якіх беларусы і Беларусь пачалі прысутнічаць як этнонім і палітонім. Прыкладам гэтаму можа служыць паэзія Леанарда Падгорскага-Аколава (Leonard Podhorski-Okolów), польскага паэта, крытыка і перакладчыка, які быў родам са Случчыны. Літаратурнаўства Польшчы і Беларусі яшчэ не асэнсавала як след яго творчую спадчыну: на дадзены момант існуе толькі некалькі публікацый, прысвечаных Л. Падгорскаму-Аколаву [1; 2]; паасобныя вершы гэтага польскага паэта на беларускую мову перакладалі І. Багдановіч, М. Гайдук, М. Кавыль, А. Лойка, Я. Семяжон.

Паэзія Л. Падгорскага-Аколава 1920–30-х гг. – цікавая з’ява ў кантэксце беларуска-польскага ўзаемадзеяння, прасякнутая ўдзячнай памяццю пра мінулае і надзеяй аўтара на лепшую будучыню. Менавіта на гэтым заснавана яго паэтычная сістэма, якая адлюстравала не толькі крызіс цывілізацыі, заняпад гармоніі свету, але і пошукі шляхоў выратавання чалавека і грамадства праз зварот да нацыянальных і агульначалавечых каштоўнасцей. Творчая індывідуальнасць Л. Падгорскага-Аколава фарміравалася пад выразным уплывам вопыту літаратурна-мастацкага аб’яднання «Скамандр», у якое ўваходзілі найлепшыя прадстаўнікі польскай міжваеннай паэзіі – Я. Івашкевіч, Ю. Тувім, Я. Лехань, А. Сланіўскі і інш. Але яшчэ ў большай ступені на спецыфіку мастацкага свету Л. Падгорскага-Аколава паўплывала міцкевічаўская традыцыя: «Ён, прыхільнік традыцыйных фармальных патрабаванняў, памяркоўны наватар, у сваёй паэзіі, не падзяляючы скамандрыцкага віталізму і грамадскага бунту, адлюстраваў пачуцці чалавека, які згубіўся ў гарадской цывілізацыі і з настальгіяй звяртаўся да вясковых краявідаў дзяцінства» [3, s. 75]. У творах паэта матывы і вобразы польскай літаратуры, вядомыя яшчэ з XIX ст., знайшлі арганічны працяг і ідэйна-творчае ўзбагачэнне.

Беларускі дыскурс прысутнічае ў паэзіі Л. Падгорскага-Аколава 1920–30-х гг. на розных узроўнях: матывы, вобразы, рэаліі, тапонімы. У творчасці гэтага перыяду паэт досыць шматстайна адлюстравваў жыццё на беларуска-польскім памежжы, якое ў значнай ступені было абумоўлена не толькі супольным быццём некалькіх народаў, але і драматычнымі рэаліямі першай трэці XX стагоддзя. Нягледзячы на складаную грамадска-палітычную сітуацыю Л. Падгорскі-Аколаў заўсёды з любоўю і рамантычнай узнёсласцю апісваў бацькоўскі край, паэтызаваў сваю малую радзіму, пацверджаннем чаму можа служыць кніга пад назвай «Беларусь» («Białoruś») [4], якая набачыла свет у 1924 г. у віленскай друкарні Л. Хамінскага.

Цыкл «Беларусь» Л. Падгорскага-Аколава складаецца з пятнаццаці вершаў, напісаных ім у 1922–1924 гг. Выданне распачынае эпіграф з міцкевічаўскага «Пана Тадэвуша» («Kiedyż nam Pan Bóg wrócić z wędrówki dozwoli, i znowu dom zamieszkać na ojczystej roli...»), адлюстроўваючы тым самым творчыя арыенціры маладога аўтара і перадаючы асноўную эмоцыю цыкла – настальгію па прычыне вымушанай ростані з зямлёй продкаў. Кніга Л. Падгорскага-Аколава і па аўтарскай задуме, і па свайму зместу з’яўляецца зваротам да асабістай, народнай і агульначалавечай памяці. У вершаваным цыкле гэты матыв – важны сэнсава- і структураўтваральны элемент, які аб’ядноўвае ў адно цэлае ўсе лініі зборніка. Значэнне, якое надае Л. Падгорскі-Аколаў памяці як неад’емнаму і важнаму кампаненту экзистэнцыі кожнага чалавека, выяўляецца ўжо ў тым, што многія творы цыкла «Беларусь» – гэта вершы-прывячэнні, вершы-пасланні ці вершы-ўспаміны. Шматлікія паэтычныя радкі ў зборніку «Беларусь» адрасаваны непасрэдна родным ці блізкім паэта, яго сябрам, з якімі ён дзеліцца сваімі думкамі, пачуццямі, настроем або разважае аб мінулым і сучасным, аб зігзагах лёсу, радасцях і горычы сучаснага жыцця (напрыклад, «Stryjowi Konstantemu», «Ojcu», «Władysławowi Zawistowskiemu» і інш.). У выніку нават агульныя, «вечныя тэмы» трактуюцца паэтам праз призму памяці, якая ці то непасрэдна актуалізоўваецца ў вершах, ці то прысутнічае ў падтэксце, але ніколі не вызваляе аўтара з-пад сваёй улады і становіцца арганізатарам яго паэтычнага ўяўлення і пачуццяў.

У вершах Л. Падгорскага-Аколава памяць выступае і як катэгорыя асабістага кшталту, і як памяць роду, гісторыі, культурнай традыцыі. Памяць для паэта – гэта не толькі падзеі, факты, імёны, якімі напоўнена мінулае любога чалавека. Яна – пастаянная велічыня, бо прысутнічае ў сацыяльнай свядомасці папярэдніх пакаленняў і сучаснікаў. У індывідуальна-суб’ектыўным плане памяць становіцца апірышчам асабістай і нацыянальнай ідэнтыфікацыі, выбару чалавекам духоўных і грамадзянскіх арыенціраў.

У паэтычным цыкле «Беларусь» аўтар досыць выразна праглядваецца за постацю лірычнага героя, бо новыя час і рэаліі, жыццёвы вопыт падштурхоўваюць паэта да шматбаковай і глыбокай рэфлексіі, больш яскравай пры-

сутнасці аўтарскага «я». Вершы Л. Падгорскага-Аколава прасякнуты патрыятычным пафасам, тугой па родных мясцінах, напоўнены характэрнымі для беларускай зямлі апазнавальнымі прыроднымі знакамі, без якіх яму немагчыма ўявіць радзіму: «зялёная мая зямля беларуская», «найпрыгожыя мая Беларусь», «далёкі і незабыўны край», «разлітыя рэкі блакітныя», «чараты, што дрэмлюць», «сплужаная зямля», «сосны сапфірныя», «шапкі саламяных стрэх», «бор бясконцы», «подых вякоў над сном дуброў» [5, с. 102]. Гэта і «дрыготкі жаваранак» у небе, які адным з першых прылятае з выраю, прыносячы вясну на родныя нівы і палеткі, і «буслава клякатанне» як сімвал шчасця, дабрабыту і злагады ў хаце [Там жа].

У беларускім цыкле Л. Падгорскага-Аколава прысутнічае матыў Дома («дом аднапавярховы з шкляннай верандай і драўляным ганкам» [Там жа]), які з'яўляецца алегорыяй Дома духоўнага – Бацькаўшчыны і выразна кантрастуе з рэаліямі варшаўскага побыту паэта (у міжваенны перыяд ён жыў у сталіцы): «Zasłuchamy się chciwie w te wszystkie szelesty i tony, / Zapatrzymy się w siebie i w gwiazdne głębokie migoty... / I daleko tak będzie, jak ciężki sen, dawno prześniony: / Marszałkowska, Skorupki, Skamander – i lata tęsknoty» [3, s. 25], («Чуйным слыхам злаўлю тыя ўсе перамены і тоны, / Углыб сябе зазірну і ў зіхоткія зорак гірлянды... / I далёка так будзе, як сон, у юнацтве прысьнёны: / Маршалкоўская вуліца, смутак, Скарупкі, Скамандр» [6, с. 76]).

У вершах Л. Падгорскага-Аколава асабліва падкрэсліваецца гасціннасць беларускага народа: напалову адчыненыя дзверы ў хатах, якія быццам чакаюць з далёкіх шляхоў-дарог сваіх гаспадароў, сваякоў ці проста падарожных людзей. Аўтар звяртаецца да дому як захавальніка памяці, з дакладнасцю ў рэаліях і фактах, ашчаднасцю ў выбары мастацкіх сродкаў успамінае тагачасны ўклад жыцця. Лірычны герой скардзіцца на тое, што яго там няма, тым самым псіхалагічна завастраючы матыў тугі па роднай зямлі. На гэту адметнасць творчай стратэгіі польскага паэта слушна звярнула ўвагу І. Багдановіч: «Асноўныя настроі цыкла Л. Падгорскага-Аколава – смутак, пачуццё адарванасці ад роднага краю, ідэалізацыя яго, вылучэнне найяскравейшых праяў і ўражанняў дзяцінства і маладосці, пачуццё недаравальнай стратнасці чагосьці найдаражэйшага, сапраўднага ў сваім характэры і дасканаласці. Бясспрэчна, гэта моманты ідэалізацыі як эстэтычнай кампенсацыі за выбар іншых прыярытэтаў у рэчаіснасці» [1, с. 41].

У многіх творах Л. Падгорскага-Аколава з цыкла «Беларусь» успаміны з часоў дзяцінства лакалізуюцца ў канкрэтных тапаграфічных назвах (Капыль, Слуцк, Навагрудак, Нясвіж, Ашмяны і інш.), якія з'яўляюцца свайго кшталту сімваламі роднай зямлі, алегорыяй гістарычна-культурнай супольнасці народаў, якія спакон вякоў жылі на гэтай тэрыторыі. Аўтар параўноўвае бацькоўскі край з іншымі вядомымі краінамі і гарадамі Еўропы і робіць наступную выснову: яго радзіма не горшая за іншыя славутыя мясціны

і ў сучаснай сітуацыі з'яўляецца «абяцанай зямлёй», страчаным раем. Ад верша да верша пашыраецца абсяг памяці паэта, больш насычаным становіцца літаратурны, філасофскі, гістарычны і сацыякультурны кантэкст яго твораў: «Przestała bawić zagranica, / I Rzym marzony, i Hellada... // Во czymże one rozwesela, / Gdy stokroć droższy nad Akropol, / Jest dziś, wśród wzgórz kościoła białą / W błękitnej dali drżący, Kopył» [4, s. 9] («*Не цешыць болей заганіца, / Ні Рым прывабны, ні Элада... // Бо чым яны мяне ўзвяселяць, / Калі мілейшы за Акропаль / Цяпер касьцёл на ўзгорку белы / У сіняй далі любы Копыль*» [6, с. 72]).

Родная старонка для паэта – месца, дзе «на нівах мір – і Бог на небе» («na niwach mir – i Bóg na niebie» [4, s. 19]). «Як кожнае неспакойнае пачуццё, туга Падгорскага па Беларусі ўтрымлівае ў сабе элементы сублімацыі і ідэалізацыі, – адначасе польскі літаратуразнаўца С. Поляк. – Востра і антытэтычна ён супрацьпастаўляе гораду спакой беларускай вёскі, якая здалёк здаецца яму выратавальным сродкам ад любых пакутаў для чалавека, згубленага ў тлуме цывілізацыі. Поўныя суму вершы пра Беларусь з'яўляюцца распачнай спробай аўтара вырвацца з пагражальнай атмасферы горада» [6, s. 14]. А з іншага боку, успаміны пра радзіму для паэта – незагойная рана, прычына душэўных пакутаў і экзістэнцыяльнага болю: «Twój głos po posach na mnie woła, / Twój oddech we dnie mnie opala» [4, s. 21] («*Твой голас па начах мяне кліча, / Тваё дыханне ўдзень мяне апаліе*»¹). Але лірычны герой Л.Падгорскага-Аколава не страчвае надзеі на вяртанне ў бацькоўскую хату: «Wciąż jeszcze wierzę: dzień powrotu / Zagoi wszystkie nasze rany» [Там жа] («*Усё яшчэ веру: дзень вяртання / Загоіць усе нашы раны*»). Жаданне вярнуцца ў родны край пасля доўгай вандроўкі, як прылятаюць птушкі пасля выраю, гучыць лейтматывам у цыкле «Беларусь»: лірычны герой марыць аб тым, каб «ruszyć w drogę do swych dalekich gniazd z powrotem!» [Там жа, s. 23] («*рушыць у зваротны шлях да сваіх далёкіх гнёздаў!*»).

У многіх вершах кнігі «Беларусь», як у люстэрку, можна ўбачыць акружэнне аўтара, яго сваякоў, сяброў і знаёмых, краявіды бацькоўскай зямлі, адчуць думкі, пачуцці і перажыванні паэта, яго погляды на мінулае і сучаснае жыццё. Трывушчасць, любоў да малой радзімы ўзводзіцца аўтарам у ранг бясспрэчнай духоўна-маральнай каштоўнасці. Менавіта з сутыкнення супярэчлівай, драматычнай сучаснасці са светлымі ўспамінамі, выкліканымі памяццю, узнікаюць напружаныя перажыванні аўтара, якія нязменна хвалююць чытача сваёй шчырасцю, споведнасцю інтанацый. У цыкле Л. Падгорскага-Аколава асабліва вылучаецца верш з прысвячэннем «Бацьку» («*Ојси*»), які прасякнуты лірычнасцю, светлым смуткам аб шчаслівых днях, праведзеных з родным чалавекам. Лірычны герой успамінае штодзённыя клопаты і справы яго сям'і: праца ў полі і на лузе, вандроўкі па ваколіцах, нядзельныя

¹ Тут і далей, калі не ўказана крыніца, падрэдкавы пераклад аўтара артыкула.

выезды на кірмаш у Слуцк і Капыль... Але радасць тагачаснага жыцця («dwór szczęśliwy» («шчаслівы двор»), «świat wesoly» («вясёлы свет»)), на жаль, засталася толькі ва ўспамінах. Так у вершах Л. Падгорскага-Аколава ўзнікае і не аднойчы актуалізоўваецца сэнсавая і эмацыянальна-пачуццёвая апазіцыя «тут» і «там»: «Tam był nam raj <...> / Tam, w śnieżnobiałym obrusie... stał długi stół z tysiącem całym / I ciast, i wędlin, i pieczeni // A dziś – ten stolik. Trzy nakrycia / I wiew wielkomiejskiego chłodu, / I – niby ślad tamtego życia – / Butelka “szlacheckiego” miodu» [3, s. 84] («Там быў для нас рай <...> / Там, у снежна-белым абрусе... стаяў доўгі стол з цэлай тысячай / І пячэнняў, і вяндрлін, і смажаніны // А сёння – гэты столік. Тры абрусы / І дыханне холаду вялікага горада, / І – нібы след з тадышняга жыцця – / Бутэлька “шляхецкага” мёду»).

У плынь паэтычных успамінаў лірычнага героя ўрываюцца суровыя рэаліі – вайна, мяжа, сацыяльныя праблемы. Польшка-савецкая мяжа стала своеасаблівай прасторай узаемадзеяння сілавых палёў памяці творцы і памяці традыцыі, гісторыі, падштурхоўваючы аўтара да больш глыбокіх высноў і разважанняў (верш «Мяжа (на слуцкай шашы)» («Granica (na szosie sluckiej)»):

Niska łąka, płot lichy, dwie z drągów zastawy...
Więc to tutaj? Tak prosto? Nie, jeszcze nie wierzę!
W prawo konie spętane, las w dali sinawy.
Tak jak dawniej... Lecz oto podchodzą żołnierze.

Tak, to tutaj. To tutaj legło straszne słowo,
Co od „ranić” pochodzi i tyle lat rani.
(Cała rozpacz, tłumiona, odżyła na nowo,
Jakiś krzyk chciał z ust wybiec – i zaciął się w krtani!)

I stoimy: ten, który TAM włożył pół życia,
Zapatrzony wraz ze swym niedoszłym następcą!.. [Там жа, s. 80]

(Нізкі луг, занядбаны плот, дзве з жэрдак грэблі... / Дык гэта тут? Так проста? Не, яшчэ не веру! / Справа спутаныя коні, удалечыні сіняваты лес. / Так, як даўней... Але вось падыходзяць жаўнеры. // Так, гэта тут. Гэта тут пралегла страшнае слова, / Што ад “раніць” паходзіць і столькі гадоў раниць. / (Уся распач, што падаўлялася, зноў ажыла, / Нейкі крык хацеў з вуснаў вырвацца – і засеў у горле!) // І стаім: той, які ТАМ пакінуў паўжыцця / уставіўся на свайго наступніка, які не адбыўся!..).

Чытаючы «беларускі цыкл» Л. Падгорскага-Аколава, мы пераконваемся ў тым, што яго назва фарміруе цэлы мастацкі мікрасвет, вызначае галоўную думку міжваеннай пазіі польскага аўтара. Яскравае гэтаму пацверджанне – радкі з верша «Гасцінец» («Gościńiec», 1939):

Jak szeroko, jak serdecznie i jak smutno:
To Białoruś! To jej dale, jej równiny,
Wsie, rozsiane dłonią skapą, nierozrzutną,
I znów pola, aż po borów rąbek siny.

I znów cisza jest i dal... I tylko w górze
Brzozy szepczą sobie coś po białorusku [3, s. 83].

(Як шырока, як сардэчна і як сумна: / Гэта Беларусь! Гэта яе далі, яе раўніны, / Вёскі, пасеяныя ладонню скупую, ашчаднай, / І зноў палі, аж да сіняга рубца бароў. // І зноў ціша і далячынь... І толькі ўгары / Бярозы шапочуць штосьці па-беларуску).

У творах «беларускага цыкла» Л. Падгорскага-Аколава выразна гучыць матыў вяртання ў родны дом як няздзейснай мары, але падарожжа па знаёмых мясцінах у яго ўяўленні радуе сэрца паэта, а кожны ўспамін, кожная дэталё мінулага жыцця становяцца сімвалічнымі лекамі для душы паэта-вандроўніка: «Nie zamieni go nigdy na żaden kąt świata / I wspomnienia przechowa jak skarby najświętsze» [5, s. 79] («Не заменіць яго ніколі на ніводны куток свету / І ўспаміны хавае як найсвяцейшыя скарбы»).

Такім чынам, матыў памяці арганізуе і аб'ядноўвае ўсе ўзроўні міжваеннай паэзіі Л. Падгорскага-Аколава. Смутак і радасць, настальгія, сум па гадах дзяцінства ў каардынатах паміж Капылём і Слуцкам, эмацыянальныя адносіны да падзей мінулага і сучаснасці, шырокі псіхалагічны дыяпазон успамінаў, краявіды малой радзімы – усё гэта ў сваёй знітаванасці складае багаты свет назіранняў і перажыванняў, якія захаваліся ў памяці ці былі адабраны і пераасэнсаваны аўтарам для спасціжэння важнейшых тэндэнцый індывідуальнага і грамадскага існавання, а таксама варункаў гістарычнага развіцця.

ЛІТАРАТУРА

1. Багдановіч, І. Э. Леанард Падгорскі-Аколаў – міцкевічазнаўца і паэт / І. Э. Багдановіч // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта : навук. зб. – Мінск : Права і эканоміка. – Вып. III. – 2002. – С. 41–47.
2. Okółów Leonard // Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny : w 2 t. – Warszawa : PWN, 1985. – Т. 2. – S. 75.
3. Podhorski-Okółów, L. Wybór poezji / L. Podhorski-Okółów. – Warszawa : Polski Inst. Wydaw., 1960. – 241 s.
4. Podhorski-Okółów L. Białoruś. / L. Podhorski-Okółów. – Wilno : Nakł. i dr. L. Chomińskiego, 1924. – 27 s.

5. Напярэймы: ад Буга да Варты. Анталогія польскай паэзіі XX стагоддзя : у 2 т. / склад., пер.: А. Лойка. – Мінск : Энцыклапедыкс, 2003. – Т. 1. – 2003. – 386 с.

6. Багдановіч, І. Э. Прыватныя рымляне / І. Э. Багдановіч. – Мінск : Triclinium, 2006. – 97 с.

The article considers the types and forms of the ideological and artistic presentation of the memory motif in the interwar poetic works of Leonard Podhorski-Okółów (1891–1957), a Polish poet of Belarusian origin. The conceptual and contextual analysis of the *Belarus* (1924) poetry collection allows identifying the main form of embodiment and functioning of his small homeland theme: family memoirs; home sacralisation; the past-present dichotomy; the border and the road motif; the topos of the village as a psychological Arcadia. The textual levels of reception of the romantic tradition (works by Adam Mickiewicz) have been systematized.

Поступила в редакцию 03.11.2020

А. Л. Церковский, А. И. Жишкевич

ИНТЕРМЕДИАЛЬНЫЙ КОД В СОВРЕМЕННОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ С ПОЗИЦИИ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ И ЛИНГВИСТИКИ

В статье художественный текст предстает как поликодовое явление, при этом интермедialность рассматривается в качестве инструмента считывания смыслов, кода прочтения художественного текста. Авторы разграничивают категории интертекстуальности и интермедialности, а также на материале современной детской художественной литературы обосновывают целесообразность интеграции литературоведческого и лингвистического подходов при интермедialном анализе художественных текстов.

Интермедialность – явление, которое широко и ярко присутствует в современной литературе конца XX – начала XXI века. Интермедialный анализ художественного текста в настоящее время все больше привлекает внимание исследователей, поскольку предстает в качестве инструмента считывания смыслов, кода прочтения художественного произведения. Интермедialные включения создают многослойность текста, которая оказывается созвучна стратегии современной культуры, ориентированной на всеобщую коммуникацию дискурсов. Понятие *интермедialность* появилось в конце XX века, но до сих пор остается окончательно не уточненным. Одни исследователи представляют интермедialность как разновидность интертекстуальности и называют данное явление интерсемиотичностью (Л. П. Прохорова) или синкретической интертекстуальностью (И. В. Арнольд), другие разграничивают данные понятия (Н. В. Тишунина, Н. С. Олизько и др.). Различия между понятиями *интермедialность* и *интертекстуальность* четко обозначила Н. В. Тишунина: «В системе интертекстуальных отношений связи выстраиваются внутри одного семиотического ряда, т.е. цитирование происходит внутри одного семиотического кода. А в системе интермедialных отношений, как правило, сначала осуществляется перевод одного художе-